

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷، صفحات ۵۱-۷۳

بررسی مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای دامداری: مطالعه موردی شهرستان چاراویماق

علی شمس، نازیلا نبی زاده، و حسین شعبانعلی فمی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۳/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۲/۲۲

چکیده

تحقیق توصیفی پیمایشی حاضر با هدف بررسی سطح مشارکت زنان روستایی در ابعاد مختلف فعالیتهای دامداری صورت گرفت و جامعه آماری آن شامل کلیه زنان روستایی شهرستان چاراویماق بود که با استفاده از رابطه کوکران، حجم نمونه برابر با ۱۳۵ نفر محاسبه و از طریق روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای تصادفی انتخاب و بررسی شدند. برای بررسی تأثیر متغیرهای مورد مطالعه بر سطح مشارکت زنان در ابعاد هشت‌گانه فعالیتهای دامداری، از رگرسیون چندگانه استفاده شد. رتبه بندی فعالیتهای مشارکت بالای زنان در فعالیتهای شیردوشی و فرآوری و کمترین مشارکت در زمینه چرای دام داشت. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار بر مشارکت زنان بدین شرح است: در مدیریت چرا، درآمد سالانه، در شیردوشی و بازاریابی، تحصیلات زنان؛ در تولید مثل، نگرش؛ و در پشم چینی، علاقه به نگهداری دام.

* به ترتیب، دانشیار گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشگاه زنجان؛ نویسنده مسئول و دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه زنجان (nazila.nabizade@yahoo.com)؛ و دانشیار گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران.

کلیدواژه‌ها: دامداری، زنان روستایی، مشارکت، چاراویماق (شهرستان).

***

مقدمه

زنان از مهم‌ترین منابع توسعه‌اند و نقشی به‌سزا در توسعه جوامع انسانی ایفا می‌کنند و همچنین، مشارکت آنها یکی از معیارهای موفقیت توسعه فراگیر به‌شمار می‌رود (۱۶). ارتقای حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی و برنامه‌ریزی برای گسترش مشارکت آنها به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی شرطی لازم برای توسعه پایدار است. این امر در نواحی روستایی که زنان از دیرباز و به‌طور سنتی در کارهای اقتصادی خانواده مشارکت داشته‌اند، از ضرورت بیشتری برخوردار است (۳۳). زنان روستایی بهره‌ورترین و کارآمدترین عناصر کلیدی و عهده‌دار تولید در روستا هستند و نقش حیاتی در تغییرات اجتماعی و اقتصادی ایفا می‌کنند (۲۰). در کشورهای آسیایی، به‌طور کلی، سهم زنان در اقتصاد، به‌خصوص بخش کشاورزی بالاست، به طوری که در مقایسه با سایر کسب و کارها مشارکت بالایی دارند. در کشورهایی مانند چین، هند، فیلیپین، مالزی، اندونزی و تایلند، مشارکت در نیروی کار کشاورزی زنان به‌ترتیب در حدود ۷۰، ۷۵، ۴۰، ۳۵، ۵۴ و ۶۰ درصد برآورد شده است (۲۴). در کشور بنگلادش، ۴۳ درصد از زنان در فعالیتهای کشاورزی مشارکت دارند، اما سهم آنها در بهره‌وری کشاورزی و اقتصادی ناشناخته مانده است. در جنوب شرقی آسیا، زنان نقش مهمی در تولید برنج به‌ویژه در مراحل کاشت، انتقال، برداشت و فراوری بر عهده دارند و اغلب زنان در مقایسه با مردان زمان بیشتری را به فعالیتهای کشاورزی و تأمین مواد غذایی خانوار اختصاص می‌دهند (۲۵). از این‌رو، جایگاه و نقش آنها در بخش کشاورزی بر هیچ کس پوشیده نیست (۳). از طرفی، در برخی از گزارش‌ها، اشاره شده است که زنان روستایی، اکثریت کشاورزان معیشتی جهان را تشکیل می‌دهند و نسبت به مردان، زمان بیشتری را به انجام فعالیتهای کشاورزی و عملیات مربوط به تولید و برداشت محصول اختصاص می‌دهند (۳۷). زنان روستایی به‌طور

کلی نقش محوری در بخش کشاورزی و به طور خاص در دامپروری به عهده دارند (۹)، به گونه‌ای که در مناطق روستایی، زمین و دام جزو دارایی‌های کلیدی برای معیشت روستاییان بوده و دسترسی بدین عوامل یک ضرورت برای امنیت زندگی زنان و مردان روستایی است (۱۴)؛ و همچنین، یک عامل ایمن برای کمک به خانوارهای فقیر و کاهش فقر به شمار می‌رود (۳۶). به همین دلیل، در مناطق روستایی، اغلب زنان و افراد بی‌زمین در فعالیت‌های مربوط به امور دام مشارکت می‌کنند که در این میان، زنان روستایی مشارکت بالایی در انجام فعالیت‌های دامی بر عهده دارند (۳۰) و مقدار زیادی از وقت خود را صرف فعالیت‌های دامداری می‌کنند (۳۸). زنان با مشارکت در فعالیت‌های دامی زمینه تأمین مواد غذایی مورد نیاز از قبیل شیر، کره، پنیر و گوشت و تأمین امنیت غذایی را فراهم می‌کنند (۳۷)، و با ایجاد اشتغال و درآمد برای خانواده از طریق فرآوری مواد خام مثل پشم و پوست، زمینه‌ساز نوعی بیمه برای خانوارهای فقیر روستایی بدون دسترسی به بانک‌ها و نیز نوعی مشارکت در سرمایه‌گذاری محسوب می‌شوند (۳۹، ۱۸). در واقع، نگهداری دام توسط روستاییان و مشارکت زنان در این فعالیت یک راهبرد مدیریت مخاطره و تنوع معیشت روستاییان در هنگام بلایای طبیعی محسوب می‌شود (۲۸). به طور خلاصه، دامداری و نگهداری دام به عنوان یک دارایی مهم از نظر فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی (۳۷) دارای نقشی مهم در معیشت کشاورزان کوچک و حاشیه‌ای (۲۹) و زنان و جوانان روستایی و افراد بی‌زمین (۳۷) است و زنان روستایی نقشی غالب در فعالیت‌های دامداری دارند (۱۱).

با توجه به مطالب گفته‌شده، در ایران نیز زنان در مناطق روستایی در فعالیت‌های دامداری مشارکت دارند و شناخت نقش زنان در ابعاد مختلف می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با ارتقای بهره‌وری این فعالیت راهگشا باشد. در شهرستان چاراویماق در حدود ۸۲ درصد جمعیت در مناطق روستایی ساکن بوده و ۵۰ درصد این جامعه را زنان روستایی تشکیل می‌دهند. به گفته کارشناسان و مطلعان شهرستان در امور مربوط به توسعه روستایی، اکثریت روستاییان این شهرستان در کنار فعالیت‌های زراعی و باغی، به دامداری می‌پردازند

و زنان روستایی نیز در این زمینه درگیر هستند. از آنجا که مشخص نیست میزان مشارکت زنان این شهرستان در فعالیت‌های کدام بخش از دامداری بیشتر است و چه عواملی بر میزان مشارکت آنها در ابعاد مختلف تأثیرگذار است، تحقیق حاضر در راستای پاسخ بدین سؤالات انجام شده است.

مبانی نظری تحقیق

در ادبیات توسعه به‌ویژه توسعه پایدار، واژه مشارکت از جایگاه خاصی برخوردار است. امروزه، «مشارکت» تبدیل به یکی از واژه‌های کلیدی در فرهنگ توسعه شده است. با وجود این، هنوز برداشت مشخص و یکسان از مفهوم مشارکت وجود ندارد و به بیان ساده، مشارکت نزد کارشناسان مختلف توسعه معانی متفاوت می‌دهد. این تفاوت برداشت تنها شامل درک معنی واژه مشارکت نشده، بلکه ریشه‌های تاریخی، کاربرد عملی و یا دلالت‌های نظری آن را نیز دربرمی‌گیرد (۲۰). مشارکت از نظر لغوی به معنی درگیر شدن افراد برای انجام کار است. در واقع، مشارکت امری دوجانبه تلقی می‌شود که اشخاص از روی میل و اراده، پذیرای آن می‌شوند (۴۱)، و یا مداخله داوطلبانه مردم در تغییرات تعیین‌شده توسط خودشان است (۲۱). عمده‌تأ صاحب‌نظران در تعاریف مشارکت از مفاهیمی چون هم‌جهتی و هدف‌مندی، آگاهی نسبت به هدف یا اهداف گروه و اراده و خواست بهره می‌گیرند، اما عمده‌ترین هدف مشارکت توانمندسازی افراد است (۱۰). نگرش نظام‌مند به توسعه روستایی نیز، پدیده مشارکت را امری طبیعی و کاملاً بنیادی جلوه می‌دهد و مشارکت تمام اقشار روستایی، اعم از زن و مرد و جوان و بزرگسال را پیش‌نیاز دستیابی به اهداف توسعه دانسته، مفهوم کلیدی در ارتباط با مشارکت زنان را تواناسازی آنها می‌داند (۴). مشارکت زنان در روستا را می‌توان در سه مقوله بررسی کرد: الف- مشارکت مدنی، مانند شرکت در انتخابات، مراسم مذهبی محرم و صفر و ...، ب- مشارکت خانوادگی، منظور نقش زنان در امور خانه و خانواده است، و ج- مشارکت سنتی، فعالیت زنان در امور زراعی، دامداری و ... (۷)، که پژوهش حاضر نیز بدین سه مقوله پرداخته است.

در کشور پاکستان، زنان نقش مهمی در نگهداری از دام بر عهده دارند و مقدار زیادی از وقت خود را صرف فعالیت‌های مختلف دامی می‌کنند (۳۸). زنان روستایی علاوه بر انجام وظایف خانگی و معمول خود اغلب به طور شبانه‌روزی در فعالیت‌های دامی مشارکت دارند، به طوری که حدود پنج تا شش ساعت در روز را صرف فعالیت و نگهداری از دام می‌کنند (۵). در تحقیقی با عنوان «مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی و دامی در کارناتا‌کا کشور هند»، سی نوع فعالیت دامی در شش دسته شامل تغذیه، مدیریت، پرورش، مراقبت‌های بهداشتی، فرآوری و بازاریابی و فعالیت‌های متفرقه طبقه‌بندی و بررسی شد. بیشترین مشارکت زنان به ترتیب در مراقبت از حیوانات باردار، تشخیص حیوانات باردار، شیردوشی، مراقبت از حیوانات تازه متولد شده، تمیز کردن سایبان حیوانات و نیز تغذیه حیوانات بود (۳۴). در تحقیقی با عنوان «بررسی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی»، مشخص شد که میزان مشارکت در فعالیت‌های دامداری بیش از مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی و باغداری و دیگر فعالیت‌هاست و در میان فعالیت‌های دامی نیز مشارکت زنان به ترتیب در نظافت دام و طویله، درآمدزایی و دوشیدن شیر بیش از سایر فعالیت‌ها بوده است و در زمینه چرای دام زنان هیچ مشارکتی نداشته‌اند؛ همچنین، زنان جوان روستایی که تحصیلات بیشتری دارند، نسبت به زنان مسن‌تر با تحصیلات کمتر، تمایل کمتری به مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی دارند (۸). نتایج پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر ویژگی‌های فردی و خانوادگی زنان روستایی بر انگیزه مشارکت آنها در فعالیت‌های کشاورزی» به رابطه منفی و معنی‌دار بین متغیر وابسته و میزان سواد و میزان درآمد خانواده اشاره دارد؛ به عبارتی، زنان با تحصیلات بالاتر و درآمد بیشتر تمایل کمتری به مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی داشتند (۲۶). در مطالعه دیگری با عنوان «تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در تصمیم‌گیری اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی»، مشخص شد که با ارتقای سطح تحصیلات زنان روستایی، انتظارات آنها از مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها نیز افزایش می‌یابد و با افزایش مشارکت اقتصادی زنان روستایی، میزان تصمیم‌گیری آنها نیز افزایش می‌یابد. علاوه بر این، نتایج تحقیقات نشان داد

که در زمینه فعالیت‌های دامداری از قبیل چرا، خرد کردن علوفه، تعلیف، شیردوشی و فرآوری، هشتاد درصد زنان روستایی مشارکت می‌کنند (۱۹). بر پایه نتایج مطالعه‌ای با عنوان «موانع مشارکت زنان در توسعه کشاورزی در کشور نیجریه»، سن، اندازه خانواده، سطح تحصیلات، درآمد، عضویت در تعاونی‌ها و میزان آموزش‌ها دارای تأثیرات مثبت در تولید محصولات کشاورزی و دامی است؛ در واقع، زنان مسن‌تر و زنانی که عضو تعاونی‌های روستایی بودند و در دوره‌های آموزشی و ترویجی شرکت کرده بودند، مشارکت بیشتری نسبت به سایر زنان داشتند و برخلاف تحقیقات دیگر، زنان تحصیل کرده در روستا هم تمایل زیادی به انجام فعالیت‌های مربوط به کشاورزی و دامی نشان می‌دادند (۳۲). در تحقیقی با عنوان «تجزیه و تحلیل عوامل اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی درگیر در فعالیت‌های کشاورزی در مناطق حاشیه‌ای تالوکا حیدرآباد هند»، نشان داده شد که ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی از جمله سن، میزان تحصیلات، وضعیت تأهل، اندازه زمین، و سابقه فعالیت کشاورزی نقش مهمی در مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی دارد (۳۱).

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی و به‌ویژه دامداری در مناطق مختلف جهان از عوامل متعدد تأثیر می‌پذیرد و البته در خود فعالیت‌های دامی نیز مشارکت بر حسب ماهیت فعالیت متفاوت است. از این‌رو، مشخص شدن ابعاد این مشارکت و میزان آن می‌تواند زمینه و بستری مناسب را برای برنامه‌ریزی بهتر مسئولان فراهم سازد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی (غیرآزمایشی) پیمایشی و از نظر میزان نظارت جزو تحقیقات میدانی است. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود که روایی آن از طریق نظرهای اعضای هیئت علمی متخصص در رشته‌های ترویج و آموزش کشاورزی، توسعه روستایی، علوم دامی و

همچنین، کارشناسان دامپروری سازمان جهاد کشاورزی تأیید شد و آرای اصلاحی و تکمیلی آنها در تکمیل پرسشنامه مد نظر قرار گرفت. برای تعیین پایایی پرسشنامه نیز با انجام پیش‌آزمون (سی پرسشنامه خارج از نمونه اصلی)، محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۵ برای شاخص ترکیبی سنجش سطح مشارکت به دست آمد. سطح مشارکت زنان در ابعاد مختلف دامداری با استفاده از شاخص ترکیبی دربردارنده تعدادی گویه سنجیده شد. مجموعه‌ای از این ابعاد و گویه‌ها به همراه مطالعاتی که از آنها استخراج شده، در جدول ۱ آمده است. لازم به توضیح است که این شاخص‌های ترکیبی مستخرج از بررسی مطالعات صورت گرفته و با در نظر گرفتن ماهیت کارهای دامداری، مصاحبه با متخصصان موضوعی، مصاحبه با زنان روستایی و مشاهده کارهای دامداری آنها در سطح روستاها طراحی و تدوین شده است.

جامعه آماری پژوهش را زنان روستایی فعال در زمینه دامداری در شهرستان چاراویماق تشکیل می‌دادند. به گفته مسئولان سازمان جهاد کشاورزی شهرستان چاراویماق و نیز بر اساس شناخت خود محققان، بیشتر خانوارهای روستایی این شهرستان در منزل خود دام نگهداری می‌کردند و لذا حجم جامعه آماری تحقیق همان تعداد خانوارهای روستایی شهرستان انتخاب شد. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ سازمان آمار، ۶۵۷۱ خانوار روستایی در این شهرستان زندگی می‌کردند که برای انجام مطالعه، از هر خانوار یک خانم، ترجیحاً مادر خانواده و در صورت نبود ایشان، از عروس خانواده به عنوان واحدهای مطالعه انتخاب شدند. تعداد ۱۳۵ نفر به عنوان حجم نمونه پس از انجام مطالعه مقدماتی و با استفاده از رابطه نمونه‌گیری کوکران انتخاب شدند؛ برای انتخاب زنان روستایی، از روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای استفاده شد.

$$n = \frac{218(1.96 \times 0.42)^2}{218(0.07)^2 + (1.96 \times 0.42)^2} \approx \frac{4452.89}{32.87} \approx 135$$

برای بررسی تأثیر متغیرهای مورد مطالعه بر سطح مشارکت زنان در ابعاد مختلف هشت‌گانه فعالیت‌های دامداری از رگرسیون چندگانه استفاده شد.

جدول ۱- شاخص‌های ترکیبی و زیرشاخص‌های سنجش میزان مشارکت زنان روستایی

منابع مورد استفاده	گویه‌ها	شاخص (مدیریت)
لقمان و همکاران (۲۴) ارشد و همکاران (۵) صغیر و همکاران (۳۸) ارشد و همکاران (۶) فارینده و آجایی (۱۱) آبب و گالمسا (۱) راتود و همکاران (۳۴) لقمان و همکاران (۲۳) احمد (۲) هادیان و سحرخیز (۱۵) نارماتا و همکاران (۲۹)	تصمیم‌گیری در خصوص انتخاب نوع غذای دام (علوفه، کنسانتره، دان و ...) کاشت علوفه مورد نیاز تغذیه دام برای سال بعد خریداری و تهیه غذای مورد نیاز دام از روستا و نیز بازار (علوفه، کنسانتره و ...) جمع‌آوری علوفه مورد نیاز تغذیه دام از مزارع و باغ‌ها تهیه و آماده‌سازی علوفه دام مانند بریدن و تکه‌تکه کردن علوفه دادن به دام‌ها (گاو و گوسفند) در طول شبانه‌روز آب دادن به دام (گاو و گوسفند و بز) در طول شبانه‌روز کنترل و تنظیم برنامه غذایی دام غذاهای و آب دادن روزانه به طیور	تغذیه
لقمان و همکاران (۲۳) ارشد و همکاران (۵) ارشد و همکاران (۶) صغیر و همکاران (۳۸) فارینده و آجایی (۱۱) آببه و گالمسا (۱) راتود و همکاران (۳۴) نارماتا و همکاران (۲۹)	مهار و نگهداشتن گوسفند و بز برای شیردوشی دوشیدن شیر گاو دوشیدن شیر گوسفند و بز فرآوری محصولات دامی (شیر) (از قبیل تهیه کره، ماست، خامه، پنیر و ...)	برداشت و فرآوری
صغیر و همکاران (۳۸) جاود و همکاران (۱۷) برقی و همکاران (۸) خانی و احمدی (۱۹) لقمان و همکاران (۲۴) نارماتا و همکاران (۲۹) هادیان و سحرخیز (۱۵) احمد (۲) لقمان و همکاران (۲۳) فتوتی و همکاران (۱۲)	تصمیم‌گیری در خصوص انتخاب محل نگهداری دام ساخت و یا تعمیرات محل نگهداری دام از قبیل اصطبل و آغل و محل نگهداری طیور تمیز کردن و نظافت محل نگهداری دام (کف اصطبل و طویله) جمع‌آوری فضولات دام (گاو، گوساله)، انتقال و حمل آن به بیرون از منزل درست کردن قالب‌های سوختنی از فضولات دام (کرمه- یاپا) تمیز کردن لانه مرغ‌ها و جمع‌آوری فضولات و انتقال آنها به بیرون	نگهداری
برقی و همکاران (۸) خانی و احمدی (۱۹) لقمان و همکاران (۲۳) راتود و همکاران (۳۴) هادیان و سحرخیز (۱۵)	مشخص و انتخاب کردن محل چرای دام بردن دام‌ها (گوسفند و بز و گاو) به چرا در صحرا و مراتع دور از روستا بردن دام‌ها (گوسفند و بز و گاو) به چرا در صحرا و مراتع اطراف روستا شمارش و کنترل دام (عصرها موقع ورود گوسفندان و بره‌ها به آغل) جست‌وجوی دام گمشده از قبیل بره و بزغاله در روستا	چرا

منابع مورد استفاده	گویه‌ها	شاخص (مدیریت)
احمد (۲) لقمان و همکاران (۲۴) ارشد و همکاران (۵) ارشد و همکاران (۶) مویا و سوانپوئل (۲۸) راتود و همکاران (۳۴) جاود و همکاران (۱۷) هادیان و سحرخیز (۱۵) فارینده و آجایی (۱۱)	تصمیم‌گیری در مورد تعداد دام برای نگهداری تصمیم‌گیری در خصوص فروش دام‌ها (گاو، گوسفند و بز) تصمیم‌گیری در خصوص فروش طیور تصمیم‌گیری در خصوص خرید دام‌ها (گاو، گوسفند و بز) خرید دام و انتقال آن به اصطبل یا آغل از بازار بردن دام (گاو، گوساله) به بازار و فروش آن فروش و بازاریابی فراورده‌های شیری در خارج از روستا فروش و بازاریابی فراورده‌های شیری در داخل روستا تصمیم‌گیری در خصوص فروش کود دامی فروش گوشت دام‌های بیمار یا ذبح‌شده در بازار فروش و بازاریابی تخم مرغ مازاد بر مصرف خانواده فروش پشم یا موی دام	تولید
لقمان و همکاران (۲۴) ارشد و همکاران (۵) ارشد و همکاران (۶) نیسارایس و همکاران (۳۰) نارماتا و همکاران (۲۹) فارینده و آجایی (۱۱) یوسف حسن و همکاران (۴۰)	ترزیق آمپول به دام موقع مریض شدن و یا موقع واکسیناسیون مراقبت و نگهداری از دام‌های بیمار درمان بیماری‌های دام و طیور جدا کردن دام‌های مریض از گله و مراقبت و نگهداری از آنها دادن قرص و داروهای دامی از طریق دهان به دام	بهداشت
نارماتا و همکاران (۲۹) راتود و همکاران (۳۴) هادیان و سحرخیز (۱۵) یوسف حسن و همکاران (۴۰)	مراقبت از حیوانات آبستن کمک به دام‌ها برای زایمان مراقبت از نوزادهای تازه متولد شده (گوساله‌ها، بره‌ها و بزغاله‌های تازه متولد) تصمیم در خصوص کرج دادن مرغ و انجام آن در نظر داشتن وضعیت جفت‌گیری دام‌ها (گاو و گوسفند) و مدیریت آنها تصمیم در خصوص محل تخم‌گذاری مرغ‌ها و جمع‌آوری آنها	بهداشت
یوسف حسن و همکاران (۴۰) راتود و همکاران (۳۴)	شست‌وشو و تمیز کردن دام برای پشم‌چینی کنترل دام برای پشم‌چینی چیدن پشم یا موی دام جمع‌آوری پشم یا موی دام	بهداشت

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج و بحث

نتایج تحقیق نشان داد که میانگین سنی زنان حدود چهل سال بود و بیشتر آنها متأهل بودند. سطح تحصیلات ۷۷ درصد زنان بی سواد یا کم سواد بود و تنها ۸/۱ درصد دیپلم یا تحصیلات بالاتر داشتند. سطح تحصیلات اکثریت همسران زنان هم کم سواد و بی سواد بود (۵۴/۷ درصد). میانگین سابقه فعالیت دامپروری در اکثریت خانوارها ۲۲ سال بود و زنان به طور متوسط چهار ساعت از شبانه روز را صرف فعالیت های دامی می کردند. میانگین درآمد سالانه خانوار پاسخ گویان حدودا دوازده میلیون تومان و درآمد سالانه حاصل از دامپروری در حدود چهار میلیون تومان بود. نگرش اکثریت زنان روستایی (۶۰/۷ درصد) نسبت به فعالیت های دامپروری میانه ای یا خنثی (نه مثبت و نه منفی)، نگرش ۳۵/۶ درصد (۴۸ نفر) مثبت و در مقابل، تنها نگرش پنج نفر منفی بود. ۷۷/۸ درصد مردان در حد متوسط و متوسط به بالا با خانم هایشان در امور مربوط به زندگی و خانه مشورت می کنند؛ البته ده نفر از زنان اظهار کردند که همسرشان هیچ مشورتی با آنها در این خصوص نمی کند. بیشترین فراوانی تعداد زنان خانه با ۵۰/۴ درصد مربوط به خانواده هایی با یک تا دو زن در خانه و متوسط تعداد زنان هر خانه دو نفر بود؛ متوسط تعداد مردان خانه نیز دو نفر بود. زنان به طور متوسط سه بار در سال به شهر سفر می کردند که بیشترین فراوانی آن یک تا هشت بار (۸۱/۵ درصد) بود؛ همچنین، هدف بیشتر پاسخ گویان (۶۹/۶۳ درصد) از رفتن به شهر دیدن اقوام بود؛ خرید کردن از شهر و درمان نیز به ترتیب با ۲۹/۶۳ و ۲۷/۴۰ درصد هدف دوم و سوم زنان برای رفتن به شهر بود. همچنین، ۶۵/۹ درصد زنان پاسخ گو به همراه همسر خود به شهر می رفتند. اطلاعات و دانش زنان راجع به نگهداری گاو و گوسفند در حد زیاد بود (۵۴/۸ درصد). نتایج رتبه بندی میزان علاقه مندی زنان به نگهداری دام و طیور نشان می دهد که زنان علاقه زیادی به نگهداری طیور در منزل دارند و بعد از آن، علاقه به نگهداری گاو و گوسفند در رتبه های دوم و سوم قرار دارند. نتایج حاصل از رتبه بندی فعالیت ها در ابعاد مختلف نشان از مشارکت بالای زنان در فعالیت های شیردوشی

و فراوری و کمترین مشارکت در زمینه چرای دام دارد. رتبه‌بندی مشارکت زنان در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- توزیع فراوانی زنان روستایی بر حسب مشارکت در زیربخش‌های دام

رتبه	زیربخش	تعداد فعالیت	سطح مشارکت (درصد فراوانی)		
			کم	متوسط	زیاد
۱	شیردوشی و فراوری	۴	۸/۹	۴۴/۴	۴۶/۷
۲	تولید مثل	۶	۲۰/۷	۶۱/۵	۱۷/۸
۳	تغذیه	۹	۵۴/۱	۴۲/۳	۳/۷
۴	مسائل بهداشتی	۶	۶۳/۰	۳۳/۳	۳/۷
۵	بیماری‌ها	۵	۸۰	۱۷	۳
۶	بازاریابی	۱۲	۹۲/۶	۶/۷	۰/۷
۷	پشم‌چینی	۴	۸۳/۰	۸/۱۴	۲/۲
۸	چرا	۵	۹۰/۴	۸/۱	۵/۱

منبع: یافته‌های تحقیق

برای بررسی تأثیر متغیرهای مورد مطالعه بر سطح مشارکت زنان در ابعاد مختلف هشت‌گانه فعالیت‌های دامداری، از رگرسیون چندگانه استفاده شد که نتایج در جدول ۳ آمده است. متغیرهای نگرش و تعداد دفعات رفتن به شهر به صورت مثبت و سه متغیر دیگر شامل تحصیلات، تعداد مردان و میزان مشورت مردان با زنان به صورت منفی بر مشارکت زنان در مدیریت تغذیه دام تأثیر گذاشته است. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار نگرش زنان است. چهار متغیر تعداد دفعات رفتن به شهر، میزان تحصیلات زنان، تعداد مردان خانه و مشورت در مسائل دامپروری ۲۸/۱ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های مدیریت تغذیه را تبیین کردند. در مدیریت شیردوشی و فراوری، از میان متغیرهای وارد شده در مدل، تحصیلات زنان و تعداد زنان خانه تأثیر منفی و علاقه به نگهداری گوسفند و بز به صورت منفی بر مشارکت زنان تأثیر گذاشته است. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار تحصیلات زنان است و چهار متغیر آورده شده ۲۶/۱ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در این بخش را تبیین کردند.

بررسی تأثیر متغیرهای مورد مطالعه بر میزان مشارکت زنان در مدیریت بهداشت دام نشان داد که چهار متغیر تعداد دفعات رفتن به شهر، تحصیلات زنان، تعداد مردان خانه و تعداد دام ۱۹/۵ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای دامپروری را تبیین می‌کنند. در مدیریت بازاریابی، از میان متغیرهای واردشده، میزان تحصیلات و تعداد مردان خانه به صورت منفی و تعداد دفعات رفتن به شهر به صورت مثبت بر مشارکت زنان در مدیریت بازاریابی تأثیر داشته است. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار میزان تحصیلات زنان است و سه متغیر دیگر ۱۵/۹ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای مدیریت بازاریابی را تبیین کردند. دو متغیر درآمد سالانه و تحصیلات زنان به صورت منفی بر مشارکت زنان در مدیریت چرا تأثیر داشته است. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار درآمد سالانه است و دو متغیر دیگر ۳۱/۶ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای مدیریت چرا را تبیین کردند. بررسی تأثیر متغیرهای تصادفی بر میزان مشارکت زنان در مدیریت بیماری‌ها نشان داد که دو متغیر تعداد دفعات رفتن به شهر و نگرش زنان ۱۹/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای دامپروری را تبیین می‌کنند. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار تعداد دفعات رفتن به شهر است و متغیرهای نگرش و اطلاعات زنان راجع به نگهداری گاو و گوسفند به صورت مثبت و تعداد دام به صورت منفی بر میزان مشارکت زنان در مدیریت تولید مثل تأثیر داشته است. با توجه به مقادیر بتا، نگرش زنان بیشترین تأثیر را به صورت مستقیم روی مشارکت زنان داشته است و سه متغیر دیگر ۲۳/۱ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای مدیریت تولید مثل را تبیین کردند. در مدیریت پشم‌چینی، از میان متغیرهای واردشده در مدل، علاقه به نگهداری دام به صورت مثبت و اندازه زمین به صورت منفی بر میزان مشارکت زنان در مدیریت پشم‌چینی تأثیر داشته است. با توجه به مقادیر بتا، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار علاقه به نگهداری گوسفند و بز است و دو متغیر دیگر ۱۸/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در فعالیتهای مدیریت پشم‌چینی را تبیین کردند.

جدول ۳- متغیرهای تأثیرگذار بر میزان مشارکت زنان

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضریب غیراستاندارد (B)	ضریب استاندارد (Beta)	آماره t	سطح معنی داری (Sig.)	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R ²)
مدیریت تغذیه	نگرش	۰/۱۵۱	۰/۱۸۵	۲/۲۹۰	۰/۰۲۴	۰/۳۳۲	۰/۱۱۰
	تعداد دفعات رفتن به شهر (سالانه)	۰/۲۱۱	۰/۲۴۸	۳/۲۷۰	۰/۰۰۱	۰/۴۰۷	۰/۱۶۵
مدیریت تغذیه	میزان تحصیلات زنان	-۰/۸۷۳	-۰/۲۸۸	-۳/۵۳۹	۰/۰۰۱	۰/۴۵۳	۰/۲۰۵
	تعداد مردان خانه	-۰/۹۲۱	-۰/۲۵۶	-۲/۲۶۵	۰/۰۰۱	۰/۵۰۷	۰/۲۵۷
مدیریت تغذیه	مشورت در مسائل دامپروری	-۰/۴۹۹	۰/۱۵۹	-۲/۰۶۶	۰/۴۱۰	۰/۵۳۰	۰/۲۸۱
	مقدار ثابت	۶/۰۶۶		۲۰/۲۸۳	۰/۰۲۴		
مدیریت شیردوشی و فرآوری	تخصیلات زنان	-۰/۷۳۸	-۰/۳۵۸	-۴/۵۲۰	۰/۰۰۰	۰/۳۶۸	۰/۱۳۶
	تعداد زنان خانه	-۰/۶۶۳	-۰/۳۳۷	-۳/۳۹۹	۰/۰۰۰	۰/۴۸۶	۰/۲۳۶
مدیریت تغذیه	علاقه به نگهداری گوسفند و بز	۰/۳۰۸	۰/۱۶۸	۲/۱۰۸	۰/۰۳۷	۰/۵۱۱	۰/۲۶۱
	مقدار ثابت	۱۰/۲۰۱		۱۳/۰۳۷	۰/۰۰۰		
مدیریت بهداشت دام	تعداد دفعات رفتن به شهر	۰/۱۵۴	۰/۲۳۰	۲/۸۸۶	۰/۰۰۵	۰/۲۴۴	۰/۰۵۹
	تخصیلات زنان	-۰/۷۰۶	-۰/۲۹۶	-۳/۶۲۴	۰/۰۰۰	۰/۳۲۸	۰/۱۰۸
مدیریت بهداشت دام	تعداد مردان خانه	-۰/۶۳۰	-۰/۲۲۳	-۲/۷۱۹	۰/۰۰۷	۰/۴۰۶	۰/۱۶۴
	تعداد دام	-۰/۰۰۶	-۰/۱۸۱	-۲/۲۲۴	۰/۰۲۶	۰/۴۴۲	۰/۱۹۶
مدیریت بهداشت دام	مقدار ثابت	۸/۸۹۲		۱۰/۴۵۹	۰/۰۰۰		

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضریب غیراستاندارد (B)	ضریب استاندارد (Beta)	آماره t	سطح معنی داری (Sig.)	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R ²)
مدیریت	میزان تحصیلات زنان	-۱/۱۷۵	-۰/۳۱۰	-۳/۶۷۷	۰/۰۰۰	۰/۲۲۳	۰/۰۵۰
	تعداد دفعات رفتن به شهر	۰/۲۳۷	۰/۲۲۳	۲/۷۲۸	۰/۰۰۷	۰/۳۳۳	۰/۱۱۱
بازاریابی	تعداد مردان خانه	-۱/۰۵۳	-۰/۲۲۹	-۲/۷۰۴	-۰/۰۰۸	۰/۳۹۸	۰/۱۵۹
	مقدار ثابت	۱۱/۲۹۴		۷/۸۳۰	۰/۰۰۰		
مدیریت چرا	درآمد سالانه تحصیلات زنان	-۰/۰۰۰	-۰/۲۷۸	-۳/۲۶۷	۰/۰۰۰	۰/۲۶۷	۰/۰۷۱
	مقدار ثابت	۳/۳۸۷	-۰/۱۶۹	-۱/۹۸۰	۰/۰۰۱	۰/۳۱۶	۰/۱۰۰
مدیریت بیماری‌ها	تعداد دفعات رفتن به شهر	۰/۲۰۶	۰/۳۱۷	۳/۸۱۴	۰/۰۰۰	۰/۳۳۷	۰/۱۱۴
	نگرش	۰/۱۸۱	۰/۲۹۱	۴/۰۵۷	۰/۰۰۰	۰/۴۴۵	۰/۱۹۸
مدیریت تولید مثل	مقدار ثابت	-۲/۹۳۳		۳/۷۱۹	۰/۰۸۵		
	نگرش اطلاعات	۰/۱۹۸	۰/۲۷۱	۳/۴۱۸	۰/۰۰۱	۰/۳۴۶	۰/۱۲۰
مدیریت تولید مثل	راجع به نگهداری گاو و گوسفند	۰/۸۷۸	۰/۲۶۵	۳/۳۳۲	۰/۰۰۱	۰/۴۱۴	۰/۱۷۲
	تعداد دام	-۰/۰۰۹	-۰/۲۴۷	۳/۱۹۶	۰/۰۰۲	۰/۴۸۱	۰/۲۳۱
مدیریت پشم چینی	مقدار ثابت	۰/۱۲۸		۰/۰۶۳	۰/۹۵۰		
	علاقه به نگهداری گوسفند و بز	۰/۵۰۳	۰/۳۲۳	۳/۸۶۹	۰/۰۰۰	۰/۳۹۰	۰/۱۵۲
مدیریت پشم چینی	اندازه زمین	-۰/۰۶۱	-۰/۲۰۲	-۲/۴۱۵	۰/۰۱۷	-۰/۴۳۴	۰/۱۸۸
	مقدار ثابت	۱/۲۱۳		۲/۱۱۲	۰/۰۳۷		

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه گیری

نتایج حاصل از رتبه‌بندی فعالیت‌ها در ابعاد مختلف نشان از مشارکت بالای زنان در فعالیت‌های شیردوشی و فرآوری دارد و کمترین مشارکت در زمینه چرای دام است. نتایج مشارکت زنان روستایی در سه سطح هم‌نشان داد که اکثریت زنان روستایی مورد مطالعه در شهرستان چاراویماق مشارکت کمی در فعالیت‌های دامی دارند. در زمینه سطح و نوع مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی و دامی، عوامل مختلفی تأثیرگذارند. به منظور پیش‌بینی میزان تغییرات در میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های دامداری، از ضریب رگرسیون استفاده و عوامل مؤثر در هر کدام از ابعاد جداگانه محاسبه شد. نتایج حاصل از رگرسیون نشان داد که در مدیریت مربوط به فعالیت‌های تغذیه، نگرش زنان بیشترین تأثیر را به صورت مستقیم روی مشارکت زنان دارد؛ به عبارتی، میزان مشارکت زنانی که نگرش مثبتی به انجام فعالیت‌های دامپروری داشتند، بیشتر بود. در واقع، می‌توان گفت زنانی که نگرش مثبت‌تری داشتند، فعالیت بیشتری در زمینه غذا و آب دادن روزانه به طیور، آب و علوفه دادن به دام (گاو، گوسفند و بز) در طول شبانه‌روز و کنترل و تنظیم برنامه غذایی دام داشتند. بیشترین سطح مشارکت زنان در مدیریت تغذیه مربوط به غذا و آب دادن به طیور و بعد از آن، آب و علوفه دادن به دام است، که با نتایج تحقیقات احمد (۲)، ارشد و همکاران (۵)، لقمان و همکاران (۲۴)، نیسارایس و همکاران (۳۰) و یوسف حسن و همکاران (۴۰) مطابقت دارد. مشارکت بالای زنان در این فعالیت‌ها نشان‌دهنده نگرش مثبت آنها نسبت به فعالیت‌های دامی است و رابطه منفی با تعداد مردان نشان می‌دهد در خانواده‌هایی که تعداد مردانشان بیشتر است، مشارکت کمتری در فعالیت‌های یادشده داشتند. در مطالعه گریس (۱۴)، به رابطه منفی بین تعداد مردان و میزان مشارکت زنان اشاره شده است. این متغیر به صورت منفی بر میزان مشارکت زنان در مدیریت بهداشت دام (تمیز کردن و نظافت محل نگهداری، کف اصطبل و طویله، تمیز کردن لانه مرغ‌ها و جمع‌آوری فضولات و انتقال آنها به بیرون) و مدیریت بازاریابی (بازاریابی و

فروش فراورده‌های شیری در داخل روستا و تصمیم‌گیری در مورد تعداد دام برای نگهداری و خرید و فروش دام) تأثیر دارد و بیشتر این فعالیت‌ها توسط مردان خانه انجام می‌گیرد؛ به دیگر سخن، هرچه تعداد مردان بیشتر باشد، مشارکت زنان در فعالیت‌های مربوط به این ابعاد کمتر است. در مدیریت شيردوشي، تحصيلات زنان بيشترين تأثير را به صورت منفي روي مشاركت زنان گذاشته است و زنان تحصيل کرده مشارکت کمتری در فعالیت‌های دامی داشتند. با توجه به ماهیت کارهای دامپروری، زنانی که در محیط‌های آموزشی حضور پیدا می‌کنند، به خاطر تحصيلات بالاتر و دسترسی به منابع اطلاعاتی زیادتر، تمایل کمتری به مشارکت در کارهای دامی پیدا می‌کنند. نتایج تحقیق قبلی و همکاران (۱۳) نیز حاکی از این است که زنان جوان روستایی با تحصيلات بالاتر تمایل کمتری به امور کشاورزی نشان می‌دهند؛ مشابه این نتیجه در تحقیقات برقی و همکاران (۸)، فتوتی و همکاران (۱۲) و لهسایبی زاده و همکاران (۲۲) نیز گزارش شده است، در حالی که بنا به گزارش تحقیقی با عنوان «موانع مشارکت زنان در توسعه کشاورزی در کشور نیجریه» (۳۲)، سطح تحصيلات تأثیر مثبت روي میزان مشارکت زنان در تولید محصولات کشاورزی دارد. علاوه بر این، متغیر تحصيلات زنان تأثیر منفي در میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های مربوط به مدیریت تغذیه، بهداشت دام، چرا و بازاریابی داشته است و تعداد زنان خانه فقط با میزان مشارکت زنان در مدیریت شيردوشي و فرآوری رابطه منفي و معنی‌دار دارد، بدین مفهوم که وقتی تعداد زنان در خانه بیشتر است، نوعی تقسیم کار به وجود می‌آید و میزان مشارکت زنان کمتر می‌شود. در مدیریت بهداشت دام، دفعات رفتن به شهر بيشترين تأثیر مستقیم را روي مشارکت زنان داشته است؛ به نظر می‌رسد که با رفتن و آمد زیاد به شهر، میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های دامی از قبیل تمیز کردن لانه مرغ‌ها و جمع‌آوری فضولات و انتقال آنها به بیرون، تمیز کردن و نظافت محل نگهداری دام (کف اصطلب و طویله) کمتر نشده و علت رفتن آنها به شهر انجام کارهای ضروری از قبیل خرید یا درمان و یا دیدن اقوام بوده است. این نتیجه با نتیجه مطالعه احمد (۲) که رابطه منفي بین

این دو متغیر را گزارش کرده است، همخوانی ندارد. متغیر تعداد دفعات رفتن به شهر به صورت منفی بر میزان مشارکت در مدیریت تغذیه، بهداشت دام، بیماری‌ها و بازاریابی تأثیر داشته است. در بین مدیریت‌های مورد بررسی، در مدیریت چرا، درآمد سالانه بیشترین تأثیر را به صورت معکوس روی مشارکت زنان گذاشته است؛ به عبارتی، در خانوارهایی که درآمد سالانه کمتری داشتند، میزان مشارکت زنان بیشتر بود و از این رو، زنان خانواده‌هایی که به لحاظ اقتصادی مرفه‌ترند و تعداد دام بیشتری دارند، مشارکت کمتری در فعالیت‌های دامی دارند و زنان خانواده‌هایی که درآمد سالانه آنها زیر خط فقر است، بالاترین مشارکت در فعالیت‌های دامی را دارند که مطابق نتایج تحقیق احمد (۲) است. نتایج تحقیقات تانگا (۳۹) نشان می‌دهد که زنان در رده‌های اقتصادی پایین در مقایسه با زنان دارای درآمد متوسط و بالا مشارکت بیشتری در فعالیت‌های دامی دارند. ریاست (۳۵) درآمد خانوارها را از عوامل تأثیرگذار در مشارکت زنان روستایی می‌داند. در مدیریت بازاریابی هم مانند مدیریت شیردوشی، تحصیلات زنان بیشترین تأثیر را به صورت معکوس روی مشارکت زنان گذاشته است؛ به عبارتی، در فعالیت‌هایی از قبیل فروش و بازاریابی فرآورده‌های شیری در داخل روستا، فروش و بازاریابی تخم مرغ مازاد بر مصرف خانواده، تصمیم‌گیری در خصوص فروش طیور، تصمیم‌گیری در مورد تعداد دام برای نگهداری و فروش، میزان مشارکت زنان تحصیل کرده کمتر است. در مدیریت بیماری‌ها، تعداد دفعات رفتن به شهر بیشترین تأثیر مستقیم را روی مشارکت زنان داشته است؛ به عبارتی، می‌توان گفت میزان مشارکت زنانی که بیشتر به شهر می‌روند، در فعالیت‌هایی از قبیل مراقبت و نگهداری از دام‌های بیمار، درمان بیماری‌های دام و طیور، دادن قرص و داروهای دامی به دام و تزریق آمپول به دام موقع مریض شدن بیشتر است. در مدیریت تولید مثل، نگرش زنان بیشترین تأثیر را به صورت مستقیم روی مشارکت زنان گذاشته است؛ یعنی، افرادی که نگرش مثبت نسبت به انجام فعالیت دامی داشتند، علاوه بر مراقبت از نوزادهای تازه متولد شده و حیوانات بیمار، در کمک به دام برای زایمان و در نظر داشتن

وضعیت جفت‌گیری دام، تصمیم‌گیری در خصوص محل تخم‌گذاری مرغ‌ها و جمع‌آوری آنها نیز مشارکت می‌کردند. در واقع، می‌توان گفت زنانی که نگرش مثبت‌تری داشتند، با علاقه بیشتری به فعالیت‌های این بعد از مدیریت می‌پردازند. در مطالعه هادیان (۱۵) نیز مشارکت زنان در جمع‌آوری تخم مرغ بیشتر گزارش شده است. در مدیریت مربوط به پشم‌چینی، از میان متغیرهای وارد شده در مدل، علاقه به نگهداری گوسفند و بز بیشترین تأثیر مثبت و معنی‌دار را در میزان مشارکت زنان در مدیریت پشم‌چینی داشته است؛ به عبارت دیگر، علاقه زنان باعث شده است که آنها در فعالیت‌هایی از قبیل شست‌وشوی پشم، پشم‌چینی و جمع‌آوری پشم مشارکت بیشتری داشته باشند.

منابع

1. Abebe, W. and Galmes, U. (2011). Gender role in peri urban dairy production system of Ambo town, Ethiopia. *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, 3(13): 224-228.
2. Ahmad, I. (2014). The role of rural women in livestock management socio-economic evidences from diverse geographical locations of Punjab (Pakistan). Available at: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00933784/> (Retrieved at 20 June 2018).
3. Akhoondi Ghahroodi, M. (2011). Village Administrators [Dehyariha] as a basis for women's social and economic participation. *Journal of Research, Extension and Education*, 6(33): 3-5. (Persian)
4. Ali-Beygi, A.H. and Bani-Ameriyan, L. (2009). Demographic factors influencing the rural women's participation in extension programs: the case of Sonqor-e Kolayāyī County. *Quarterly Women Studies*, 7(3): 115-133. (Persian)
5. Arshad, S., Muhammad, S. and Ashraf, I. (2013). Women's participation in livestock farming activities. *The Journal of Animal and Plant Sciences*, 23(1): 304-308.

6. Arshad, S., Muhammad, S., Randhawa, M.A., Ashraf, I. and Chuadhry, K.M. (2010). Rural women's involvement in decision-making regarding livestock management. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 47(2): 1-4.
7. Azkia, D. and Pordolt, D. (2011). Investigating changes in rural women's influence on agricultural production in the last three generations (case study of Defarz village from Rudbar County). *The Journal of Our Guilan*, 12(4): 134-121. (Persian)
8. Barghi, H., Taghdisi, A., Taziki, R. and Naderkhani, Z. (2014). Investigating rural women's participation in agricultural activities (case of northern villages of Astarabad, Gorgan). *Journal of Spatial Planning*, 4(11): 155 - 174. (Persian)
9. Borgohain, A. and Akand, A.H. (2016). Time utilization pattern of tribal women in animal husbandry. *Indian Research Journal of Extension Education*, 11(21): 50-56.
10. Cole, R.E., Bacdayan, P., and White, B.J. (1993). Quality, participation, and competitiveness. *California Management Review*, 35(3): 68-81.
11. Farinde, A.J. and Ajayi, A.O. (2005). Training needs of women farmers in livestock production: implications for rural development in Oyo State of Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 10(3): 159-164.
12. Fotovvati, H., Baradaran, M., Salmanzadeh, S. and Ghanian, M. (2013). A clarification of the role of rural women's participation in rural development (a case study of Shavour District in Shoush County). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 43(4): 677-692. (Persian)
13. Ghanbari, Y., Hajarian, A., Ansari, R. and Kiani, F. (2012). Encouraging and discouraging factors for rural women participation in agricultural activities (case study: Fereidoonshahr County). *Journal of Research and Rural Planning*, 1(2): 71-87. (Persian)

14. Grace, J. (2005). Who owns the farm? : rural women's access to land and livestock. *Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU)*. Available at: <https://areu.org.af/archives/publication/503>. (Retrieved at 8 June 2018).
15. Hadian, E. and Saharkhiz, A. (2006). Determination of economic share of rural women in livestock production: the case of Jahrom County. *Research Bulletin of Isfahan University (Humanities)*, 21(2): 21-39. (Persian)
16. Heydari, Gh.R. and Jahannama, F. (2003). Women capabilities in rural agriculture sector. *Woman in Development and Politics (Women Research)*, 1(6): 129-164. (Persian)
17. Javed, A., Sadaf, S. and Luqman, M. (2006). Rural women's participation in crop and livestock production activities in Faisalabad-Pakistan. *Journal of Agriculture and Social Sciences*, 2(3): 150-154.
18. Kalantari, Kh., Shabanali Fami, H. and Soroushmehr, H. (2010). Facilitating and impeding factors in rural women economic empowerment (case study: Hamedan County). *Journal of Community Development (Rural and Urban Communities) (Towse'e Roostaei)*, 2(37): 107-124. (Persian)
19. Khani, F. and Ahmadi, M. (2011). A study on the effects of women's participation in the economic and social decision makings in rural areas. *Woman in Development and Politics (Women Research)*, 7(4): 95-113. (Persian)
20. Khosravipoor, B. and Foroushani, N. (2011). Women's participation and sustainable rural development. *Journal of Labor and Society*, (132-133): 57-68. (Persian)
21. Kooshki, F., Irvani, H. and Kalantari, Kh. (2011). Influential factors on improvement of women participation in rural micro-credit funds: a case study of Kermanshah province of Iran. *Journal of Rural and Development (Roosta va Towse'e)*, 12(1): 15-33. (Persian)

22. Lahsaeizadeh, A., Jahangiri, J. and Noori, Kh. (2005). Investigating the economic participation of rural women. *Iranian Journal of Sociology*, 6(3): 124-145. (Persian)
23. Luqman, M., Malik, N.H. and Khan, A.S. (2006). Extent of rural women's participation in agricultural and household activities. *Journal of Agriculture and Social Sciences*, 2(1): 5-9.
24. Luqman, M., Shahbaz, B., Khan, I.A. and Safdar, U. (2013). Training needs assessment of rural women in livestock management: case of southern Punjab, Pakistan. *Journal of Agricultural Research*, 51(1): 99-107.
25. Mamun-ur-Rashid, M. and Gao, Q. (2012). Rural women in livestock and fisheries production activities: an empirical study on some selected coastal villages in Bangladesh. *Asian Journal of Agriculture and Rural Development*, 2(4): 658-667.
26. Mirtorabi, M.S., Hejazi, Y. and Hosseini, S.M. (2012). Effect of individual and family characteristics of rural women on their motivation in participation in agricultural activities. *Quarterly Journal of Women Studies, Sociological and Psychological*, 10(1): 149-167. (Persian)
27. Mohammadi, M. (2003). Women's abilities in the nomadic manufacturing economy. *Journal of Women Studies*, 1(6): 109-128. (Persian)
28. Moyo, S. and Swanepoel, F.J.C. (2010). The role of livestock in developing communities: enhancing multifunctionality. Available at: <https://cgspace.cgiar.org/bitstream/handle/10568/3003/roleLivestockFarming.pdf?Sequence=1#page=19>. (Retrieved at 8 June 2018).
29. Narmatha, N., Sakthivel, K.M., Uma, V., Jothilaksmi, M. and Kumar, A. (2015). Gender analysis in participation and decision making pattern in small ruminant's production system: Tamil Nadu. *Journal of Human Ecology*, 49(1-2): 149-152.

30. Nissa Rais, M., Solangi, A. and Sahito, H. (2013). Economic assessment of rural women involved in agriculture and livestock farming activities. *Wudpecker Journal of Agricultural Research*, 2(4): 115-121.
31. Nissa Rais, M., Solangi, A.W., Lanjar, A.G., Pathan, S.H., Das, S. and Baloch, S.A. (2015). Anlysis of socio-economic factors of rural women involved in agriculture in the peripheral areas of Taluka Hyderabad. *Science International Journal Lahore*, 27(1): 349-352.
32. .Nuhu, H.S., Donya, A.O. and Bawa, D.B. (2014). Barriers to women participation in agricultural development in Bauchi Local Government area of Bauchi State. Nigeria, *Agriculture and Biology Journal of North America*, 5 (4): 166-174.
33. Noori, S. and Ali-Mohammadi, N. (2009). An analysis of rural women economic activities (case study: Baraan region, Isfahan County). *Geography and Environmental Planning*, 20(2): 87-104. (Persian)
34. Rathod, P., Nikam, T.R., Landge, S., Vajreshwari, S. and Hatey, A. (2011). Participation of rural women in dairy farming in Karnataka. *Indian Research Journal of Extension Education*, 11(2): 31-36.
35. Riasat, A., Zafar, M.I., Khan, I.A., Amir, R.M. and Riasat, G. (2014). Rural development through women participation in livestock care and management in district Faisalabad. *Journal of Global Innovation in Agricultural and Social Sciences*, 2(1): 31-34.
36. Rubin, D., Tezera, S. and Caldwell, L. (2010). A calf, a house, a business of one's own: microcredit, asset accumulation, and economic empowerment in GL CRSP projects in Ethiopia and Ghana. Available at: <http://www.culturalpractice.com/wp-content/downloads/3-2010-19.pdf> (Retrieved at 12 June 2018).
37. Rota, A. and Sidahmed, A. (2010). IFAD's livestock position paper livestock planning. challenges and strategies for livestock development in IFAD.

Available at: https://fcrn.org.uk/sites/default/files/IFAD_LivestockPaper.pdf
(Retrieved at 12 June 2018).

38. Saghir, A., Ali, T., Ahmad, M. and Zakaria, M. (2005). Gender participation in livestock production activities and their consumption trend of proteineous diet in Tehsil Fateh Jung. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 42(3-4): 89-92.
39. Tangka, F.K., Jabbar, M.A. and Shapiro, B.I. (2000). Gender roles and child, correct citation: gender roles and child, nutrition in livestock production systems in developing countries: a critical review. *Socio-economics and Policy Research Working Paper 27*. ILRI (International Livestock Research Institute), Nairobi, Kenya. 64 pp.
40. Yousuf Hassan, M.Z., All, T. and Ahmade, M. (2007). Gender contribution in livestock management (a case study of rural panjub, Pakistan). *African Crop Science Conference Proceedings*, No. 8.
41. Mohammadi Yeganeh, B., Einali, J., Cheraghi, M. and Fareehi, F. (2013). Analysis of socio-economic barriers to rural people's participation in rural management process, case study: Lishter Rural Agglomeration in Gachsaran County. *Journal of Management and Development Process*, 26(1): 109-124. (Persian)